

УДК 005.21:005.93:355.01(045)

DOI: <https://doi.org/10.37000/ebbsl.2024.05.09>

Іван Петрів,

кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри менеджменту,
Одеський державний аграрний університет
ORCID 0000-0003-2698-395X
depr1423@gmail.com

Анастасія Солдатова,

здобувачка ступеню Магістр,
спеціальності 073 «Менеджменту»,
Одеський державний аграрний університет
s7izmail@gmail.com

Юрій Корнєєв,

здобувач ступеню Магістр,
спеціальності 073 «Менеджменту»,
Одеський державний аграрний університет
Kornieievuyuriy@gmail.com

СТРАТЕГІЇ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ОСОБЛИВОСТІ ДЛЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

Анотація

У статті досліджено проблемні питання вибудовування стратегії управління агропромисловим сектором економіки в умовах збройної агресії проти України, яка розпочалася 24 лютого 2022 року з боку збройних формувань держави-агресора російської федерації. Зазначене стало підставою для оголошення воєнного стану Президентом України Указом «Про введення воєнного стану в Україні» №64/2022 від 24.02.2022.

Проаналізовано фактори, що впливають на сільськогосподарський сектор під час військових дій та запровадження воєнного стану, ідентифіковано основні виклики та загрози, з якими стикається сільське господарство в умовах воєнного стану, а також розроблено рекомендації щодо побудови ефективних стратегій управління галуззю для забезпечення стійкості та розвитку аграрного сектору в умовах збройної агресії. Розкриваються подальші наслідки воєнних дій для галузі сільського господарства.

В статті проаналізовано основні заходи, що вживалися та вживаються органами державної влади та місцевого самоврядування для вибудовування стратегії державного управління агропромисловим сектором, розглянуто проблемні питання та рішення, що вживалися для їх вирішення, сформовано концепцію управління агропромисловим сектором в умовах війни та з огляду на перспективи післявоєнного відновлення.

Метою статті є дослідження особливостей розробки та реалізації стратегій державного управління, спрямованих на забезпечення стабільності функціонування сільського господарства України в умовах воєнного стану.

Наукова новизна питання, що досліджується, полягає у вивченні впливу військових дій та введення воєнного стану на сферу державного управління галуззю сільського господарства України та розробці адаптованих стратегій управління, які враховують специфіку аграрного сектору

Висновки. На сьогодні потребують додаткового дослідження та опрацювання питання пов'язані з управлінням агропромисловим сектором, що є критично важливим для забезпечення продовольчої безпеки та економічної стійкості країни. Необхідним в роботі органів державної влади є застосування методів кризового планування та управління ризиками. Важливим є розробка кризових планів для окремих секторів агропромислової галузі з урахуванням можливих загроз та ризиків, пов'язаних з війною.

Зазначені плани мають відображати підтримку сільськогосподарських підприємств та фермерів через фінансові стимули, технічну підтримку та інші заходи, щоб забезпечити стійкість агропромислового сектору під час війни. Водночас, рішення, що приймаються органами державної влади мають відображати такі першочергові рішення як забезпечення продовольчої безпеки, захист інфраструктури, диверсифікація сільськогосподарського виробництва, створення запасів продовольства.

З іншого боку, перспективні плани подальшого розвитку як в умовах воєнного стану так і в післявоєнний період мають містити в собі рішення, що сприятимуть використанню інновацій та передових технологій для підвищення продуктивності та ефективності сільськогосподарського виробництва навіть у складних умовах воєнного конфлікту. Важливо також враховувати на перспективу підтримку для ветеранів та сімей військовослужбовців, щоб забезпечити їхній доступ до ресурсів та можливостей для заняття сільськогосподарською діяльністю. Цей аспект може бути ефективним для ефективного повоєнного відновлення сільських територій та вибудовування системи продовольчої безпеки на основі диверсифікованого сільськогосподарського виробництва за рахунок нарощування частки дрібних та середніх фермерських господарств.

Ключові слова: стратегії державного управління; воєнний стан; сільське господарство; особливості державного управління аграрним сектором; продовольча безпека; кризове управління.

UDC: 005.21:005.93:355.01(045)

Ivan Petriv,
Candidate of Public Administration (Ph.D.),
Associate Professor
Department of Management,
Odesa State Agrarian University
depr1423@gmail.com

Anastasia Soldatova,
holder of the Master's degree,
specialty 073 Management,
Odesa State Agrarian University
s7izmail@gmail.com

Yuri Korneev,
holder of the Master's degree,
specialty 073 Management,
Odesa State Agrarian University
Kornieiev Yuriy@gmail.com

STRATEGIES OF STATE ADMINISTRATION UNDER THE CONDITIONS OF MARITAL STATE: FEATURES FOR AGRICULTURE

Abstract

The article examines the problematic issues of building a strategy for managing the agro-industrial sector of the economy in the conditions of armed aggression against Ukraine, which began on February 24, 2022, by the armed formations of the aggressor state of the Russian Federation. The above became the basis for the declaration of martial law by the President of Ukraine by Decree "On the introduction of martial law in Ukraine" No. 64/2022 dated 24.02.2022.

The factors affecting the agricultural sector during military operations and the introduction of martial law were analyzed, the main challenges and threats faced by agriculture in the conditions of martial law were identified, and recommendations were developed for the construction of effective industry management strategies to ensure the stability and development of the agricultural sector in conditions of armed aggression. Further consequences of military actions for the agricultural sector are revealed.

The article analyzes the main measures taken and taken by state authorities and local self-government bodies to build a strategy for state management of the agro-industrial sector, considers problematic issues and solutions used to solve them, forms the concept of managing the agro-industrial sector in war conditions and with regard to the prospects of the post-war restoration.

***The purpose of the article** is to study the peculiarities of the development and implementation of state management strategies aimed at ensuring the stability and functioning of agriculture in Ukraine under martial law.*

***The scientific novelty** of the issue under investigation is the study of the impact of military actions and the introduction of martial law on the sphere of state management of the agricultural sector of Ukraine and the development of adapted management strategies that take into account the specifics of the agricultural sector.*

***Conclusions.** Today, issues related to the management of the agro-industrial sector, which is critically important for ensuring food security and economic stability of the country, require additional research and development. The use of crisis planning and risk management methods is necessary in the work of state authorities. It is important to develop crisis plans for individual sectors of the agricultural industry, taking into account possible threats and risks associated with war.*

Said plans should reflect support for agricultural enterprises and farmers through financial incentives, technical support and other measures to ensure the resilience of the agricultural sector during the war. At the same time, decisions made by state authorities should reflect such priority decisions as ensuring food security, protecting infrastructure, diversifying agricultural production, and creating food stocks.

On the other hand, prospective plans for further development both in the conditions of martial law and in the post-war period should contain solutions that will promote the use of innovations and advanced technologies to increase the productivity and efficiency of agricultural production even in the difficult conditions of a military conflict. It is also important to consider prospective support for veterans and military families to ensure they have access to resources and opportunities to engage in agricultural

activities. This aspect can be effective for effective post-war reconstruction of rural areas and building a food security system based on diversified agricultural production by increasing the share of small and medium-sized farms.

Keywords: *state management strategies; martial law; Agriculture; peculiarities of state management of the agricultural sector; food safety; crisis management.*

Вступ. Державне управління в період воєнного стану відіграє важливу роль через надзвичайні обставини та загрозу безпеці країни. Особливого значення набувають економічні аспекти, такі як забезпечення стабільності економіки, управління ресурсами, контроль над цінами та обмеженнями на економічну діяльність. У зв'язку з цим, актуальним є вивчення ряду ключових аспектів, що відображають сучасні наукові дослідження та інноваційні підходи до управління сільським господарством в умовах воєнного конфлікту.

Зокрема, важливим є дослідження інноваційних підходів до управління, спеціально адаптованих до умов військового стану. Це включає аналіз та розробку нових методик та стратегій, спрямованих на забезпечення стабільності та продуктивності сільського господарства в умовах конфлікту.

Також, слід приділити увагу питанням використання сучасних технологій у сільському господарстві. Так, важливим є впровадження заходів з використання штучного інтелекту, супутникових систем, дронів та інших інноваційних технологій для підвищення ефективності виробництва та забезпечення стійкості сільськогосподарського сектору в умовах воєнного конфлікту.

Вивчення впливу воєнних дій та правового режиму воєнного стану на розвиток сільського господарства дозволяє оперативно адаптувати галузь до нових викликів та впроваджувати заходи щодо стійкості та подальшого розвитку. Економічні, екологічні, соціальні та політичні аспекти мають бути враховані при розробці стратегій управління галуззю чи її окремими секторами, спрямованими на подолання викликів, які виникають у зв'язку з військовими діями.

Важливо також враховувати набутий досвід при розробці заходів з попередження кризових ситуацій в сільському господарстві, що дозволить ефективно реагувати на негативні наслідки військових дій та забезпечувати безпеку та стійкість аграрного сектору.

Одним із найважливіших аспектів удосконалення системи управління галуззю є розробка стратегій сталого розвитку сільського господарства, спрямованих на забезпечення ефективного використання ресурсів, забезпечення продовольством належної кількості і якості населення та зменшення впливу військових дій на навколишнє середовище.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед українських авторів дослідженню стратегічних напрямів державного регулювання, в тому числі і в галузі сільського господарства, присвячені роботи вітчизняних вчених: А. Мостової [5, 6], Н. Клименко [10], П. Скрипчука [11], Негрей М., Белкін І. та ін., що стосуються питань елементів та сутності механізмів державної влади.

Метою цього дослідження є аналіз особливостей розробки та реалізації стратегій державного управління, спрямованих на забезпечення стабільності функціонування сільського господарства України в умовах воєнного стану.

Це дозволить сконцентрувати увагу на практичних заходах, спрямованих на підтримку аграрного сектору та забезпечення стійкості економіки під час збройної агресії та введення воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Після 24 лютого 2022 року Україна опинилась у надзвичайно складних геополітичних та економічних умовах. Фактичні військові дії та введення воєнного стану змусили повністю змінити підходи до управлінських процесів в усіх секторах економіки, в тому числі і в сільському господарстві.

Сільське господарство в Україні є одним з ключових секторів економіки, забезпечуючи значну частину внутрішнього виробництва та експорту. Цей сектор є особливо вразливим перед різними загрозами, включаючи перерви в поставках, знищення інфраструктури, мобілізацію працівників та інші негативні наслідки, що в повній мірі відчув на собі кожен працівник галузі.

Вибір та реалізація ефективних стратегій державного управління, спрямованих на збереження та підтримку сільського господарства в умовах війни та воєнного стану, є критичною для забезпечення стабільності національного господарства та соціально-економічної безпеки країни. Це включає в себе розробку планів захисту аграрних ресурсів, забезпечення безперервності поставок сільськогосподарської продукції, підтримку фермерів та агропідприємств, а також організацію системи контролю за сільськими територіями та ресурсами.

Розглянемо окремі аспекти, ще потребують особливої уваги з боку держави для забезпечення стійкості сільського господарства та стратегії управління, що можуть бути застосовані.

По-перше. Одним із найкритичніших питань є забезпечення безпеки працівників та засобів виробництва. Збереження безпеки працівників та обладнання на агропідприємствах під час військових дій стає пріоритетом. Завданням державного управління є забезпечення захисту персоналу та інфраструктури від можливих загроз, включаючи обстріли, терористичні атаки та інші воєнні дії.

За даними Центру дослідження продовольства та землекористування Київської школи економіки [1] за два роки після вторгнення (станом на 31.12.2023) загальні збитки сільського господарства становлять 10,3 мільярда доларів. Із них - пошкоджена та знищена сільськогосподарська техніка становить найбільшу категорію збитків на загальну суму 5,8 мільярда доларів США; знищені/викрадені фактори виробництва та вироблена продукція: 1,97 млрд. дол. США; збитки через пошкодження зерносховищ: 1,8 млрд. дол. США; Збитки, завдані багаторічним насадженням: 398 млн. дол. США; збитки, завдані тваринництву: 254 млн. дол. США; збитки, завдані аквакультури та рибальству: 35 млн. дол. США.

За даними ФАО, понад 150 000 фермерів / працівників продовольчої системи безпосередньо постраждали від війни та/або були змушені мігрувати. У складному

становищі опинилися дрібнотоварні виробники, які займалися вирощуванням сезонної продукції, відігравали важливу роль у забезпеченні зайнятості та доходів сільського населення. Вимушене переміщення населення, призов чоловіків до ЗСУ призводять до нестачі робочої сили та збільшення робочого навантаження на жінок [2].

З огляду на зазначене, з метою збереження виробничих ресурсів та закладення основ подальшого відновлення, збереження життя та здоров'я працівників, доцільним є формування та впровадження заходів з релокації сільськогосподарських підприємств (відповідно до специфіки діяльності).

Релокація сільськогосподарських підприємств - це процес переміщення або перенесення діяльності сільськогосподарських підприємств з одного місця на інше. Ця стратегія може бути корисною для забезпечення продовольчої безпеки та збереження сільськогосподарського виробництва в умовах загроз життю та здоров'ю працівників та знищення обладнання.

Відповідно до інформації Міністерства економіки України [3] реалізується програма з релокації бізнесу. Після ухвалення позитивного рішення про переміщення, підприємство отримує пакет державної підтримки, що включає в себе наступні опції: підбір місця розташування для потужностей підприємства; допомога з перевезенням на нову локацію; сприяння в розселенні працівників та пошуку нових співробітників; підтримка у відновленні логістики, закупівлі сировини та пошуку ринків збуту.

Водночас, зазначені вище заходи програми не містять будь-яких фінансових механізмів підтримки, які б дозволили пришвидшити адаптацію підприємства до нових умов здійснення господарської діяльності. Натомість, державою релокація розглядається як спосіб залучення інвестицій на нову територію, а органам державного управління відводиться роль виключно комунікатора.

У зв'язку з зазначеним, стратегія релокації окремих підприємств сільськогосподарської галузі може бути успішною в питаннях: збереження життя та здоров'я громадян; збереження виробничого обладнання; забезпечення продовольчої безпеки; забезпеченні економічної стійкості. Водночас, держава має бути більш активнішою в питаннях підтримки, в тому числі шляхом надання податкових пільг, додаткових грантів чи безповоротної фінансової допомоги. Водночас, релокація підприємств агропромислового комплексу може бути вдалим інструментом диверсифікацій аграрного виробництва з точки зору національних пріоритетів розвитку сільського господарства.

По-друге. Стратегія забезпечення продовольчої безпеки держави під час війни. Під продовольчою безпекою науковці пропонують розуміти ступінь забезпеченості населення країни екологічно чистими і корисними для здоров'я продуктами харчування вітчизняного виробництва за науково-обґрунтованими нормами і доступними цінами при збереженні і поліпшенні середовища проживання [4].

Система національної продовольчої безпеки має базуватися на принципах самозабезпеченості, незалежності, доступності, якості, які мають складати основу формування стратегії та державної політики забезпечення продовольчої безпеки [5].

Задля гарантування внутрішньої продовольчої безпеки Урядом було вжито низку заходів, що замортизували ефект неочікуваного хаосу, який принесла війна.

Зокрема, Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану», що було прийнято у квітні 2022 року вирішив питання землекористування на орендних умовах. Закон передбачив автоматичне продовження всіх договорів оренди на один рік та встановив розмір орендної плати (максимум 8% від нормативної грошової оцінки землі). Також, спрощено реєстрацію прав користування землею в органах місцевого самоврядування та врегульовано механізм надання земель державної власності та комунальної власності для ведення сімейного фермерського господарства.

Крім зазначеного, у травні 2022 року було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України для щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану», який спрощує передачу в оренду земель державної та комунальної форми власності для розміщення евакуйованих підприємств та тимчасового переселення населення.

Щоб підтримати виробників зерна, уряд України призупинив дію імпортного мита на матеріали, що використовуються для зберігання зерна, і спростив правила реєстрації сільськогосподарської техніки та вантажівок. Крім того, державну кредитну програму «Доступні кредити 5-7-9%», яка раніше була призначена лише для мікро- та малих фермерських господарств і передбачала для них кредити за ставкою 5%, 7% або 9%, тепер розширено для охоплення більшої кількості підприємств, у тому числі середнього та великого агробізнесу.

Крім зазначеної програми, що сприяла стабілізації ситуації з аграрним виробництвом, Урядом реалізовано низку додаткових механізмів. Наприклад: введено регулювання цін на певні категорії продуктів для населення; скасовано ліцензування експорту певних видів товарів; схвалено Стратегію розвитку галузі рибного господарства України на період до 2030 р. та затверджено операційний план заходів з її реалізації у 2023–2025 рр.; 20 березня 2023 р. затверджено План заходів із розмінування земель сільськогосподарського призначення; реалізовано програму підтримки дрібних фермерських господарств та деякі інші.

23 червня 2022 року Україна отримала статус кандидата на членство в Європейському Союзі. У зв'язку із зазначеним Уряд проводив заходи із адаптація українського законодавства і нормативно-правової бази до норм і правил ЄС.

Лева частка зусиль Уряду все ж таки була спрямована на організацію сприятливих умов для експорту української сільськогосподарської продукції та отримання валютної виручки.

Узагальнюючи, можна констатувати, що політика Уряду в галузі продовольчої безпеки переважно була спрямована на оперативне реагування на надзвичайні обставини та забезпечення інтересів великого експортно-орієнтованого агробізнесу, який значно постраждав у перший рік російського вторгнення. Водночас, дрібні та середні господарства, які складають основну частку сільськогосподарських товаровиробників та переробних підприємств, забезпечують занятість населення та формують основу продовольчої безпеки, все ж залишились без належної уваги та підтримки.

На нашу думку, в довгостроковій перспективі політика підтримки великих експортно орієнтованих сільськогосподарських виробників не сприятиме забезпеченню продовольством за доступною ціною та належної якості більшої частини населення, особливо мешканців віддалених сільських територій та призводитиме до банкрутства дрібних фермерів, що лише посилюватиме позиції агрохолдингів однак зменшуватиме спроможності населення до подолання наслідків війни.

Таке резюме пов'язане з відсутністю будь-яких системних рішень та стратегічних планів щодо підтримки дрібних та середніх товаровиробників у довгостроковій перспективі.

Слід нагадати, що особисті селянські господарства виробляють 37,4% внутрішньої сільськогосподарської продукції, обробляючи 30% сільськогосподарських угідь країни (вони досить неоднорідні за землекористуванням: 85% обробляють від 1 до 5 га, 9% - від 5 до 10 га, 6% - більше 10 га). Фермерські та особисті селянські господарства разом виробляють 95% картоплі, що виробляється в Україні, 85% овочів, 80% фруктів і ягід, близько 75% молока і більше 35% м'яса.

На наше глибоке переконання, саме дрібні та середні особисті та фермерські господарства є основою продовольчої безпеки держави. Про ефективність побудови системи національної продовольчої безпеки на основі систематичної підтримки дрібних та середніх фермерських господарств свідчить досвід країн Європейського Союзу (Німеччина, Франція) та Великобританії.

Погоджуємося з думкою Мостової А.Д, що основними завданнями державних органів управління повинно бути стратегічне планування та своєчасне виявлення загроз продовольчої безпеки, мінімізація їх негативних наслідків за рахунок стратегічних продовольчих запасів. Необхідно розробити та впровадити комплексну систему моніторингу, збору, обробки, систематизації та аналізу інформації щодо виробництва, управління запасами і постачання продовольства, якості і безпеки харчових продуктів, споживання продовольства та харчування населення [6].

По-третє. Наступним важливим аспектом, що потребує особливої уваги є формування стратегії збереження та відновлення аграрних ресурсів, таких як земельні та водні ресурси як основного засобу виробництва в сільському господарстві.

За оцінками фахівців Київської школи економіки непрямі втрати сільського господарства складають 69,8 млрд. дол. США [1]. Зокрема, втрати через скорочення виробництва однорічних культур становлять 34,3 мільярда доларів або 49,2% від усіх втрат агросектору; втрати через зниження виробництва у тваринництві: 5,6 млрд. дол. США; втрати через зниження виробництва багаторічної культури: 769 млн. дол. США; втрати внаслідок зниження внутрішніх цін через перебої експорту: 24,1 млрд. дол. США; втрати через збільшення виробничих витрат: 4,4 млрд. дол. США; втрати через витрати на рекультивацію: 329 млн. дол. США.

Окремо слід відзначити наслідки від руйнування Каховської ГЕС, що стало екологічною катастрофою не лише для України. Руйнування Каховської ГЕС – це також удар по українському аграрному сектору. Вже відомо, що затоплено приблизно 10 тис. гектарів сільгоспземель на правому березі Херсонської області та 20-30 тис. гектарів – на окупованому лівому.

Техногенна катастрофа, за даними Міністерства аграрної політики, зупинила водопостачання 31 системи зрошення полів Дніпропетровської, Херсонської та Запорізької областей [7]. Без джерела води фактично залишилися 94% зрошувальних систем у Херсонській, 74% у Запорізькій та 30% у Дніпропетровській областях. Особливо відзначаються наслідки знищення ГЕС для рибного господарства – збитки галузі від загибелі лише дорослих особин можуть досягти 95 тис. тонн або приблизно 4 млрд грн. Збитки від загибелі всіх біоресурсів становитимуть до 10,5 млрд грн.

Після війни відновлення земельних та водних ресурсів стає важливою складовою процесу відновлення країни та її економіки. Саме тому, елементами стратегії з відновлення земельних та водних ресурсів мають бути: оцінка стану земельних угідь; заходи відновлення ґрунтів; рекультивація земель; відновлення меліоративної мережі та інфраструктури; налагодження системи ефективного управління земельними ресурсами з огляду на незавершену адміністративно-територіальну реформу в частині передачі повноважень з управління землями сільськогосподарського призначення органам місцевого самоврядування.

Щодо питання рекультивації земель, то на сьогодні це питання постає надзвичайно гостро в контексті можливості використання земель на деокупованих територіях. Лише після двох років активних бойових дій Міністерством економіки України розроблено та впроваджено програму компенсації вартості розмінування земель [8]. Водночас, зазначена програма дає можливість скористатися нею лише тим фермерам, які залучали на умовах офіційного співробітництва сертифікованих операторів протимінної діяльності. Таким чином, частина фермерів (більшість фермерів Херсонської, Харківської, Миколаївської областей), які розмінували свої землі у 2022, 2023 роках до початку дії програми, можуть бути визнані такими ще не відповідають вимогам та позбавленими компенсації.

Звичайно, одним із найскладніших питань є формування стратегії відновлення меліоративної мережі, що зруйнована внаслідок знищення Каховської

ГЕС. Має бути сформований чіткий напрям руху на загальнодержавному рівні в цьому питанні. Зокрема, можливо формування програми відновлення агромеліорації в південних областях з точки зору поетапного впровадження інноваційних рішень, спрямованих на відновлення потенціалу сільськогосподарських підприємств в галузях овочівництва, аквакультури тощо.

У зв'язку із зазначеним, потребує перегляду та актуалізації Стратегія зрошення та дренажу в Україні на період до 2030 року схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 серпня 2019 р. № 688-р.

Надзвичайно гостро стоїть питання відновлення та збереження ґрунтів, що потребує негайного вирішення на рівні визначення державної стратегії. Важливо визначити та запланувати заходи з відновлення родючості ґрунтів, включаючи ерозію та деградацію ґрунтів, хімічне забруднення, що можуть посилитися через воєнні дії. Це може включати в себе законодавче регулювання методів та способів обробітку землі (наприклад екологічно чистий обробіток), законодавчо встановлені мінімальні стандарти використання органічних добрив та застосування методів відновлення ґрунтів.

Відповідно до інформації НААН рівень розораності в Україні один з найбільших в світі – 53,9%. До початку війни, економічні збитки від деградації ґрунту становили близько 40 мільярдів гривень на рік [9].

Ще до повномасштабного вторгнення піднімалося питання створення Національної стратегії відновлення та збереження ґрунтів як національного надбання. Однак, поки що відсутня будь яка інформація щодо розробки такого документу. Цілком очевидно, що це питання потребує термінового опрацювання з боку Міністерства аграрної політики та продовольства України з урахуванням наслідків воєнних дій.

Слід відзначити, що важливим елементом стратегічного відновлення та збереження земельних та водних ресурсів має бути фінансова та технічна підтримку фермерів та сільськогосподарських підприємств для відновлення їхньої діяльності з боку держави. Це може включати в себе компенсації за збитки, надання кредитів на відновлення виробництва та навчання з методів відновлення ґрунтів та відбудови меліоративної мережі.

Висновки. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що, в умовах воєнного стану сільське господарство є одним з найбільш вразливих секторів економіки, що потребує особливої уваги та заходів забезпечення стійкості.

Ефективне державне управління є критично важливим для: збереження та підтримки сільського господарства під час воєнного конфлікту з точки зору забезпечення продовольчої безпеки населення; забезпечення безпеки працівників та засобів виробництва на сільськогосподарських підприємствах; підтримки фермерів та агропідприємств.

Стратегія релокації сільськогосподарських підприємств може бути ефективним засобом збереження сільськогосподарського виробництва та продовольчої безпеки в умовах воєнного конфлікту.

Важливо зауважити, що програми державної підтримки та фінансові механізми сприяють адаптації сільськогосподарських підприємств до нових умов, що є важливим елементом стратегії управління в умовах війни. А формування стратегії з цілеспрямованої та постійної підтримки дрібних та середніх сільськогосподарських підприємств є основою продовольчої безпеки держави та забезпеченості населення доступними та якісними продовольчими товарами.

Список використаних джерел:

1. Нейтер Р., Зоря С., Муляр О. Збитки, втрати та потреби сільського господарства через повномасштабне вторгнення. URL: <http://surl.li/fgeuixc>
2. Сутінки агрохолдингів: як війна змінить сільське господарство України URL: <http://surl.li/kkegks>
3. Програма релокації підприємств URL: <http://surl.li/rbjrlh>
4. Гуменний В. Д., Музика П. М. Стан продовольчої безпеки населення України на початку тисячоліття. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. Гжицького*. 2014. Т. 16. № 1(1). С. 134–150.
5. Мостова А. Д. Стратегічне забезпечення продовольчої безпеки України. Харків: Вид-во «Точка». 2019. 311 с.
6. Мостова А.Д. Стратегії продовольчої безпеки країн ЄС. *Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва*. Серія «Економічні науки». № 2. 2019.
7. Знищення росіянами Каховської ГЕС завдало значних збитків сільському господарству України. URL: <http://surl.li/saykur>
8. Запрацювала програма компенсації аграріям за розмінування земель, яка пришвидшить очищення України, Юлія Свириденко URL: <http://surl.li/igfhmu>
9. Болоховський В. В., Хоменко Т. О. Деградація ґрунтів: Нові виклики. *Збірник наукових праць: Охорона ґрунтів. Спеціальний випуск «Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Екологічний вимір. Реалії впливу збройної агресії на грантовий покрив України»*, м. Київ, 25 липня 2023 року. С.5. URL: <http://surl.li/ryucvix>
10. Клименко Н.Г. Забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану: стан, проблеми, перспективи. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. Випуск 30. 2022. С.128 URL: <http://surl.li/rwehst>
11. Скрипчук П. М., Хоменко А. Є. Аналіз досвіду країн-членів СОТ щодо забезпечення продовольчої безпеки та використання цього досвіду в Україні. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. Вип. 120. Ч. I. 2014. С. 219-233.

References:

1. Neiter R., Zorya S., Mulyar O. Damages, losses and needs of agriculture due to full-scale invasion. URL: <http://surl.li/fgeuixc> (access date: 17.07.2024) [in Ukrainian]

2. Twilight of agricultural holdings: how the war will change the agriculture of Ukraine URL: <http://surl.li/kkegks>
3. Enterprise relocation program URL: <http://surl.li/rbjrlh>
4. Humennyi V. D., M. M. Muzyka. The state of food security of the population of Ukraine at the beginning of the millennium. Scientific Bulletin of the Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnology named after Gzhitskyi. 2014. Vol. 16. No. 1(1). P. 134–150.
5. Mostova A. D. Strategic food security of Ukraine. Kharkiv: "Tochka" publication. 2019. 311 p.
6. Mostova A.D. Food security strategies of the EU countries. Bulletin of the KHNAU named after V.V. Dokuchaeva "Economic Sciences" series. No. 2. 2019.
7. The destruction of the Kakhovskaya HES by the Russians caused significant damage to the agriculture of Ukraine URL: <http://surl.li/saykyr>
8. The compensation program for farmers for land demining has been launched, which will speed up the clearing of Ukraine, — Yuliya Svyridenko URL: <http://surl.li/igfhmu>
9. Bolohovskyi V.V., Khomenko T.O. Soil degradation: New challenges. Collection of scientific papers: Soil protection. Special issue "Materials of the international scientific and practical conference "Ecological dimension. The realities of the impact of armed aggression on the grant coverage of Ukraine", Kyiv, July 25, 2023. P.5. URL: <http://surl.li/pycvlx>
10. Klymenko N.G. Ensuring food security under martial law: state, problems, prospects. Public management and administration in Ukraine. Issue 30. 2022. P.128 URL: <http://surl.li/rwehst>
11. Skrypchuk P.M., Khomenko A.E. Analysis of the experience of WTO member countries in ensuring food security and the use of this experience in Ukraine. Actual problems of international relations. Vol. 120. Ch. I. 2014. P. 219-233.